

HOLMÁR ZOLTÁN

A nagykállói Kállay család az 1848–1849-es szabadságharcban

The Kállay family of Nagykálló in the 1848–1849 War of Independence

Some members of the family served as deputy and commander of the national guard, others as government commissioners, and some took part in the War of Independence as officers in the army - many of them had personal connections with Count István Széchenyi, Lajos Kossuth, Count Lajos Batthyány and Artúr Görgei. Ödön Kállay and Emánuel Kállay had the greatest careers of all, and this study will therefore focus on their careers. Among them, Ödön Kállay, who was an unconditional supporter of Lajos Kossuth, reached the highest rank of government commissioner. He was also affected by the reprisals after the War of Independence, and his life was saved by the protraction of his trial and the growing pressure of international public opinion. The essay emphasises that the Kállays continued to play an active public role in the second half of the 19th century.

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc Magyarország újkori történetének egyik meghatározó eseménye, a modern nemzeti identitás egyik fontos kiindulópontja, mivel egyszerre törekedett az egyéni szabadságjogok kivívására és a nemzeti önrendelkezés megteremtésére. A magyar nemzet történetének talán legismertebb háborús konfliktusában a nagykállói Kállay család is aktív szerepet vállalt, noha mint földesurakat a saját kezelésben lévő, úgynevezett majorsági birtokot kevésbé tartó Kállayakat is különösen sújtotta a jobbágyfelszabadítás ténye, általában rokonszenvvel fogadták az eseményeket.

Kállay Menyhért (1795–1858), Szabolcs vármegye 1847–1848 közötti másodalispánja és az utolsó rendi országgyűlés egyik szabolcsi követe Pest-Buda 1848 márciusi vívmányait „százados előrelépésnek” nevezte. Kállay Ubul (1818–1903) a Dadai járás főszolgabírája, valamint Kállay Emánuel (1814–1886) szabolcsi másodalispán tagságot vállaltak a Közbátorsági Választmányban. Kállay Ödön (1815–1879) népképviselőként, kormánybiztosként és táborigaznokságként öregbítette a család hírnevét, míg Kállay Adolf (1828–1905) honvéd hadnagyként, Kállay Ákos (1825–1890) pedig huszárként volt szereplője a ’48-as eseményeknek. A honvédtisztek táborát erősítette két testvérpár, Kállay Ferenc (1825–1903) és Kállay Pál (1827–1886), valamint Kállay Imre (1824–?) és Kállay Ignác (1830–?) is.

A család tagjai közül tehát volt, aki másodalispánként és nemzetörparancsnokként, volt, aki kormánybiztosként, és volt olyan is, aki fegyverrel a kezében, honvédtisztként vette ki a részét a szabadságharcból – nem egy közülük személyes kapcsolatban állt gróf Széchenyi Istvánnal, Kossuth Lajossal, gróf Batthyány Lajossal és Görgei Artúrral is. Közülük is a legnagyobb karriert Kállay Ödön és Kállay Emánuel futotta be, ezért e tanulmány az ő életútjukat kívánja bemutatni.

Kállay Ödön

Kállay Ödön (1815–1879) 1815. szeptember 3-án született Napkoron. Édesapja Kállay Gergely (1784–1846) szabolcsi másodalispán, az 1836-os, tömegverekedésbe torkollott, halálos áldozatokat is követelő, szégyenteljes nagykállói tisztújítás szenvedő alanya, míg édesanyja az Árva vármegyéből elszármazott revisnyeie Reviczky Viktória (1797–1817).

Ödön testvérei közül a nővére, Kállay Eulália (1814–1873) később komjáthy Komjáthy Pál (1814–1879) megyei főügyész felesége lett, míg húga, Kállay Izabella (1817–1817) kilenc hónaposan elhunyt. Kállay Ödön életének korai szakaszáról keveset tudunk. Alsóbb iskoláit Lőcsén és Egerben végezte, bár egyes kortárs krónikások azt is tudni vélték, hogy a debreceni jogi akadémián fejezte be tanulmányait. Sokkal valószínűbbnek tűnik azonban Mikszáth Kálmán azon vélekedése, hogy Pesten tanult.¹ Annyi azonban biztos, hogy Kállay Ödön 1836-ban vetette bele magát a közéletbe – a szégyenteljes nagykállói tisztújítás miatt azonban nem Szabolcsban, hanem Csanád vármegyében. Először a makói megyegyűléseken tűnt ki a liberális nemesi ellenzék tagjaként. 1842-ben szolgabíró lett Csanádban, 1843-tól pedig főszolgabíró a megye battonyai járásában, míg az 1843–44. évi pozsonyi országgyűlésen megyei követ volt. Ekkoriban fő patrónusa a család orosi ágához tartozó Kállay István (1790–1845) csanádi főispán volt, akinek a védőszárnyai alatt megnyílt előtte az érvényesülés útja.² Kállay Ödön követi működésének centrumában

1 Tidrenczel Sándor: Kállay Ödön – „Az igazi Danton”. (Nagykállói helytörténeti füzetek 2.) Nagykálló 1992. 10–11.

2 Lakatos Sarolta: A település és a Kállayak. In: Kállósemjén. Szerk. Németh Péter. (Száz Magyar Falu) Bp. 2002. 119.

a következők szerepeltek: a nemzeti sérelmek hangsúlyozása, a Habsburg-háztól való függés lazítása, az alkotmány sáncainak kiszélesítése, a születési előjogok megszüntetése, az ősiség eltörlése, a közteherviselés érvényre juttatása, a képviseleti elv és a nemzeti nyelv diadalra juttatása, valamint a vallásszabadság biztosításáért folytatott küzdelem. Sérelmi politikájának alapjául a Habsburgokkal való háromszáz éves előnytelen összefüggésünk negatív tapasztalatai szolgáltak.³ Kállay az országgyűlésen ismertséget és széles körű elismerést szerzett magának, azonban Csanádnak mást is köszönhetett: megismerte élete párját, csépesi Faragó Máriát (1821–1879), akit 1839. november 21-én vett feleségül Battonyán.⁴ Nyolc gyermekük közül azonban csak három élte meg a felnőttkort: Kállay István (1849–1883), dr. Kállay Rudolf (1853–1920), aki később a nyíregyházi Erzsébet Közkórház első igazgatója lett, valamint Kállay Zoltán (1856–1914), Heves vármegye 1890 és 1906 közötti főispánja.

1. kép – Kállay Ödön (1815–1879) fényképe (Savaria Múzeum, Történettudományi Osztály, Forradalmi Gyűjtemény FM.VI.82.34.1.a)

Az országgyűlés berekesztése után, 1844-ben Kállay Ödön visszatért gyermek- és ifjúkora színhelyére, Szabolcs vármegyébe, kiscseri birtokára. A Nagykállóban járt gróf

³ Tidrenczel S.: Kállay Ödön i. m. 17.

⁴ HU-MNL-BéVL-IV.426. [Magyar Nemzeti Levéltár Békés Vármegyei Levéltár, Megyei törvényhatóságok és törvényhatósági jogú városok, Békés vármegye felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye] Battonya esketési anyakönyv 1839. november 21.

Széchenyi István, „a legnagyobb magyar” 1845. október 5-i naplóbejegyzései szerint, Kállay Ödön kísérte őt újabb álmóshelyére, Debrecenbe, de tagja volt annak a Jármay Tamás táblabíró elnöke alatt létrehozott fenytő bíróságnak is, amely 1847-ben elítélte Geszti Jóska hírhedt betyárt. Külön érdekesség, hogy a kállói várban bezárt betyár az 1850-es években egy másik rokon, Kállay Ákos, egykori '48-as huszár lován szökött meg, s magával vitte a vármegye láncait is. Később a betyárt a geszterédi erdőben elfogták és felakasztották.⁵

Kállay Ödön 1844-től 1848. június 19-ig a megye Nádudvari járásának főszolgabírói tisztségét is betöltötte, és ezalatt 1847-ben Szabolcs vármegye országgyűlési követévé is megválasztották. Emellett az 1847 és 1849 között működött Szabolcs Vármegyei Casino Egyesület alapító részvényese és elnöke is volt.⁶

1848-ban az események egyik meghatározó alakjává vált. A forradalmi eseményekkel együtt haladt vagy előttük járt, de sohasem kullogott mögöttük. Az elsők között vállalt részt a nemzetőrség helyi megszervezésében, és politikai szereplőként ő maga is a soraikba jelentkezett. 1848. május végén nemzetőr kapitány lett, s ebben a minőségében az önkéntesek kiképzése és felszerelése ügyében futárszolgálatot látott el a megye megbízásából. Ekkor még ellenkezés nélkül közvetítette megyéje uralkodóhoz címzett hódolatnyilatkozatát. Az 1848. július 2-án összehívott első népképviselői országgyűlésen a nádudvari kerület népképviselőjeként a radikálisok – Perczel Mór, Irányi Dániel, Irinyi József, Tánicsics Mihály – egyik vezéregyéniségévé vált. Képviselői működésével kapcsolatban a zsidó emancipáció érdekében kifejtett kezdeményező szerepét érdemes kiemelni. Miután nyilvánvalóvá váltak előtte a bécsi udvarnak a magyarországi forradalom vívmányait elgáncsolni szándékozó praktikái, s a délvidéki szerb lázadás mögött is felismerte a „bécsi kormány” kezét, már senki sem fékezte meg jogos Habsburg-ellenes indulatait. A forradalom további radikalizálódásától féltő Széchenyi „a magyar Danton”-t látta benne.⁷ A Békésmegyei Lapok kissé túlzó nekrológja szerint „...A bécsi légió szervezése, a Zrínyi zászlóalj alapítása, a Coburg- és Nádor-huszárok hazahívása, Bécs megnyerése Kállay műve”.⁸

1848. október 5-én az Országos Honvédelmi Bizottmány (a továbbiakban OHB) kormánybiztosi minőségben megbízta Ujfalussy Lajossal együtt Fejér megye és Székesfehérvár horvát megszállás alatti magatartásának kivizsgálásával. Október 16-án az OHB teljhatalmú kormánybiztossá nevezte ki a Fejér megyei lakosságnál található, a horvát foglyoktól elvett fegyverek összeszedésére, aminek eredményeképpen Kállay másnap beküldött 733 db, horvátoktól elkobzott fegyvert. Székesfehérvári vizsgálatáról pedig október 22-én nyújtotta be végjelentését. A következő hónap elején már Komáromban volt ellátási kormánybiztos, ugyanis az OHB november 4-én Sárközy Józsefet és őt utasította arra, hogy vizsgálják át Komárom várát, mert a bizottmánynak oka volt feltételezni,

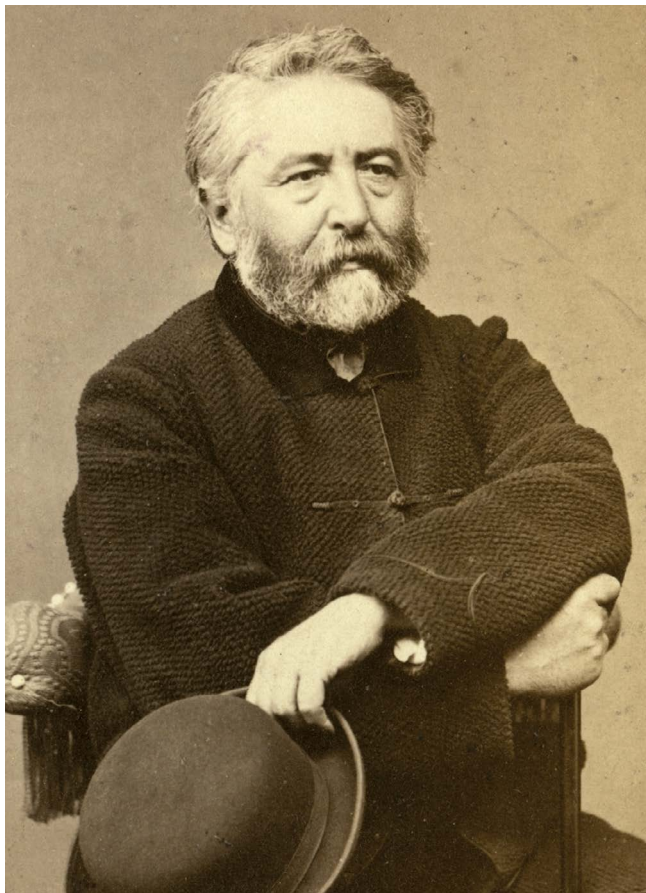
⁵ Hazánk, 1903. július 17. 4.

⁶ Bene János: A nagykállói Kaszinó 1847-49-ben. Nagykálló 1989. 30.

⁷ Széchenyi István 1848. május 26-i naplóbejegyzése. In: *Széchenyi István: Napló*. Bp. 1982. 1255.

⁸ Tidrenczel S.: Kállay Ödön i. m. 27.

hogy a korábbi várparancsnok fegyvert és puskaport rejtett a pincébe vagy a falak mögé. Egy december 15-én kelt jelentés szerint Kállay feladata az erőd élelmiszerkészleteinek feltöltése volt. A vásárlásokat Pesten eszközölte, s a vásárolt élelmiszert gőzhajóval küldte Komáromba.⁹ Kállay ezt követően 1848. december 15-én szabadságot kért, és már nem tért vissza a Duna-menti erődítménybe.

2. kép – Kállay Ödön (1815–1879) fényképe, Borsos József felvétele (Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár bibFSZ01425728)

1849 januárjában, miután Alfred Windischgrätz a csapataival bevonult Pest-Budára, Kállay a legjobb meggyőződése szerint ajánlotta a „dicsőség vagy halál” alternatíváját. Követte az országgyűlést Debrecenbe, amelynek működésében aktív szerepet játszott. Az üléseken május végéig vett részt, a június–júliusi pesti ülészekon való részvétele azonban bizonytalan. Mészáros Lázár hadügyminiszter emlékezete szerint egyike volt azon keveseknek, akik az országgyűlés két házának trónfosztó javaslatot tárgyaló 1849. április 13-i titkos ülésén „Kossuth javaslatát egyenesen és mindenben pártolták”.¹⁰ 1849. július 16-tól őrnagyi rangban Perczel Mór tábornok Közép-Tiszai Hadseregének táborig parancsnoka volt, a szegedi üléseken azonban már nem vett részt, de

1849. augusztus 4-én Németh Alberttel együtt még megjelent Aradon. Bár sok vonatkozásban kárhóztatta képviselőtársait és az OHB óvatosságát, mégis azon honatyák számát gyarapította, akik habozás nélkül követték a kormányt Debrecenbe, sőt Szegedre és Aradra is.

A világosi fegyverletétel után a biztos halált jelentő önfeladás helyett a bizonytalan bujdosást választotta, azonban csakhamar az első letartóztatási hullám áldozatai közé került. 1849 kora őszen Madarász József maga látta Kállay Ödönt öszszeláncolva szabolcsi rabok között, egy párban Zoltán Jánossal. A hadbíróóság vádja felségárulás és lázadás büntette volt: „a forradalmat előmozdította, a törvénytelen országgyűlést Debrecenbe követte, ott tartott beszédeiben április 14-e előtt és után az összmonarchia és a dinastia elleni törekvéseit nyíltan kimutatta...”¹¹ – állt a vádiratban. Az 1850. június 26-i ítélet teljes vagyonekobjásról és kötél általi halálról szólt. Haynau az ítéletet 1850. július 5-én törvényesen megerősítette, azonban a mind erőteljesebbé váló nemzetközi közvélemény nyomására kénytelen volt Kállay Ödön ítéletét is módosítani: kegyelmi úton eltekintett a halálbüntetés végrehajtásától és a vagyonekobjástól, viszont Kállayt a kiscseri birtokára internálták és rendőrségi megfigyelés alatt tartották 1854. április 6-ig. Mint megbízhatatlan egyénről rendőrségi nyilvántartási lapot vezettek. Ezalatt az idő alatt a kiscseri kúriájában élt családja körében.

Az 1860. október 20-i Októberi Diploma és az 1861. február 26-i Februári Pátens után a szabolcsi '48-asok mellett Kállay Ödön is a régi hittel és lendülettel kapcsolódott be újra a közéletbe. Az 1861. április 4-i megmérettetésen a Nádudvari járásból újra bejutott a képviselőházba. A Teleki László vezette Határozati Párt és a Deák Ferenc körül tömörülő Felirati Párt közül Kállay az előbbihez csatlakozott, s azoknak tántoríthatatlan vezetői között tartották számon. Még Teleki 1861. május 7-én bekövetkezett öngyilkossága sem térítette el elveitől. „Azt követelni tovább, hogy őssalkotmányunkból és 1848-diki vívmányainkból [...] egy hajszálig is engedjünk, nevetséges.” – mondta a képviselőházban 1861. május 23-án.¹²

Az 1865. november 27-i választásokon harmadszor is a nádudvari kerületből jutott be a parlamentbe, ahol a Szélsőbaloldali ellenzéki oldalon. A legtöbb, amire még hajlandó volt a kompromisszum terén, az a perszonalunió kényszerű tudomásulvétele. Ezért maradt távol Ferenc József 1867. június 8-i koronázási ünnepségétől. A „hét kuruc”, azaz Kállay Ödön, Csanádi Sándor, Patay István, László Imre, Madarász József, Vályi János és Vidacs János ellenzéki, függetlenségi képviselőtársai tüntetően kivonultak Cinkotára az ünnepségeken való részvétel helyett, a kiegyezést elutasító politikai állásfoglalásuk demonstrálásaként.

A megkeseredett Kállay Ödön 1867. október 10-én mondott le képviselői mandátumáról, visszavonult a közélettől és kiscseri magányában élt tovább. Az Olaszországban élő

9 Hermann Róbert: Komáromi kormánybiztosok 1848-ban. Limes: tudományos Szemle 8. (1995) 4. sz. 69.

10 Mészáros Lázár emlékiratai. Kiad. Szokoly Viktor. II. Pest 1867. 174.

11 Sebestyén Sándor: Ki volt a „hét cinkotai magyar”? Honismeret 30. (2002) 6. sz. 64.

12 Az 1861. év ápril 2. Pesten egybegyűlt országgyűlés képviselőházának naplója I. Pest 1861. 224–225.

Kossuth Lajos 1869. március 5-én az alábbiakat írta Irányi Dánielnek: „Miként van az, hogy Kállay Ödönt nem látom az Önök pártjához tartozó képviselőjelöltek nevei között? Oly jellemnek, tehetségnek és szilárd hazafiságnak mint ő, nem szabad vesztegelni ily válságos időkben. Kövessenek el Önök mindent, hogy őt fellépésre reá birják. Ha ő hiányoznék az Önök soraiból az országgyűlésen, ez igen, sajnos igen érezhető hiánya volna. Oly tekintélyes factorok, mint a minők közé első sorban helyezem Kállayt, ne hiányzanak: ha gondolja Ön, hogy óhajtásom – sőt, több, – kérésem Kállaynak elhatározására lendíthet valamicskét, levelemet használja, a mint jónak látja.”¹³

Kossuth hívó szavára Kállay Ödön ismét visszatért a politikai életbe. Az egyesült baloldali ellenzéki választópolgárok Szeged–Rókus-alsóvárosba hívták, ahol az 1869. június 6-án megtartott pótválasztást megnyerte. Még három egymást követő alkalommal – 1872-ben, 1875-ben és 1878-ban – tisztelte meg a kerület a bizalmával (a '48-as Párt, majd a Függetlenségi Párt színeiben lett képviselő). Ezalatt került sor az 1875. évi családülésre is, amelynek határozatai nyomán a Magyar Nemzeti Múzeumnak adományozta a családi magánlevéltárát, a Kállay Levéltárát, az írott források e kivételes gazdagságú kincsesztárát.¹⁴ Utolsó gyakorlati ténykedése az 1879. március 12-i nagy tiszai árvíz szegedi pusztításának felszámolásával kapcsolatos kormánybiztosi szerepe volt; mint miniszteri biztos a mentési és élelmezési ügyeket vezette.¹⁵

Kállay Ödön bárhol is szolgálta a hazát, az otthonát mindig Kiscsere jelentette számára. Miután 1879. augusztus 5-én, 64 évesen tüdőgyulladás következtében elhunyt, végakarata szerint két nappal később itteni kúriájának parkjában temették el, majd földi maradványait 1918-ban a fiai a nagykállói temetőben emelt kriptába vitték. A képzett, olvasott politikust gróf Széchenyi István is megtisztelte bizalmával, Jókai Mór és Kossuth Lajos a tehetségét, jellemét, szilárd hazafiságát becsülte, Mikszáth Kálmán pedig úgy vélekedett róla, hogy „jellem mint az acél, nemesség, amelyen nincsen rozsdá”.¹⁶

Kállay Emánuel

Szintén a nagykállói Kállay család napkori ágához tartozott Kállay Ödön harmad-unokatestvére, Kállay Emánuel (1814–1886) – közismertebb nevén Kállay Manó – aki az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején komoly szerepet töltött be Szabolcs vármegye politikai és katonai életében, ugyanis másodalispáni tisztsége mellett megyei nemzetőrparancsnokként és a szabolcsi száguldólovás-csapat szervezőjeként szerzett hírnevet magának.

1814. november 22-én született a Nagykálló szomszédságában fekvő Napkoron, Kállay Albert (1783–1833) és Ormós

Terézia (1793–1818) gyermekeként.¹⁷ Iskoláit és a jogot Debrecenben, Egerben és Nagyváradon végezte. Tanulmányai befejezése után a magyar testőrség soraiba szeretett volna lépni, ezért 1832-ben Bécsbe ment egyévi katonai szolgálatra, ahol az 52. (Ferenc Károly) gyalogezredben mint hadapród szolgált. Miután édesapja 1833. április 28-án váratlanul elhunyt, kénytelen volt otthagyni a katonai pályát, hogy hazatérve átvegye a család kállósemjéni birtokainak vezetését.¹⁸ Alig múlt 21 éves, amikor 1835. augusztus 25-én, Debrecenben feleségül vette revisnyei Reviczky Jozsefát (1811–1875).¹⁹ Kállay Ödön édesanyja, Reviczky Viktória (1797–1817) Kállay Emánuel feleségének volt a nővére, így a két Kállay nemcsak apai, de anyai ágon is rokonságban állt egymással.

3. kép – Kállay Emánuel (1814–1886) fényképe, Borsos József és Doctor Albert műterméből
(Dr. Kállay Krisztián szíves közlése alapján)

13 Tidrenczel S.: Kállay Ödön i. m. 38.

14 Lakatos Sarolta: A tízéves Kállay Gyűjtemény. Honismeret 31. (2003) 3. sz. 102.

15 ifj. Reiszig Ede – Borovszky Samu: Szabolcs vármegye története. (Magyarország vármegyéi és városai) Bp. 1900. 544–545.

16 Lakatos S.: A település i. m. 120.

17 HU-MNL-SZSZBVL- IV.451. [Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Levéltár, Megyei törvényhatóságok, Szabolcs vármegye felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye] Napkor római katolikus születési anyakönyv. 1814. 62.

18 Reiszig E. – Borovszky S.: Szabolcs vármegye i. m. 542–543.

19 HU-MNL-HBVL-IV.465. [Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltár, Megyei törvényhatóságok, szabad királyi városok és törvényhatósági jogú városok, Bihar vármegye református egyházi anyakönyvi másodpéldányainak gyűjteménye] Debrecen római katolikus házassági anyakönyv. 1835. 86.

Kállay Emánuel házaselete boldog volt. Egy lánya – a korán elhunyt Kállay Berta (1838–1842) – és két fia született: Kállay Kornél (1836–1902), aki később a Szatmár vármegyei Farkasazon volt nagybirtokos, valamint Kállay Albert (1843–1922), aki a 19. század végén Szeged, Hódmezővásárhely és Szabadka főispánjaként szerzett halhatatlan érdemeket.²⁰

Kállay Emánuel az 1840-es években az ellenzék sorait erősítve élénken részt vett a politikai mozgalmakban. Az 1844. évi tisztújításon Szabolcs vármegye hadi főpénztárnokává választották meg. Miután 1847-ben Kállay Menyhért (1795–1858) szabolcsi első alispánt a megye követévé választották, Péchy László lett az új első alispán, míg Kállay Emánuel elfoglalhatta az így megüresedett másodalispáni széket. Kállay ebben az időben már nagy népszerűségnek örvendett a megyében, s az országos ellenzéki vezetőkkel – gróf Batthyány Lajossal és Kossuth Lajossal, a későbbi első független felelős minisztérium tagjaival – is bizalmas összeköttetésben állt.²¹ Tevékenységét gyakran nemcsak megyéjében, de a szomszédos Bihar, Heves és Szatmár vármegyékben is igénybe vették.²² Ezért sem volt meglepő, hogy 1848-ban igen hamar a Szabolcs vármegyei események meghatározó személyévé vált.

Az 1848. márciusi bécsi és pesti forradalom híre nem egészen egy hét múlva érkezett meg Szabolcs vármegyébe. A megye akkori székhelyén, Nagykállóban tanácskozó megyei közgyűlés előtt március 21-én olvasták fel a Helytartótanács március 16-án kelt levelét, amelyben a rend és a béke fenntartásához szükséges intézkedések kiadására szólította fel a törvényhatóságot. Ennek megtételére egy 29 tagú Közbizottsági Választmányt rendeltek ki, amelyet az események éber figyelemmel kísérésére, valamint szükség esetén a nemzetőrség megszervezésére utasítottak.²³ Kállay Emánuel először ezekben a szervezőmunkákban tüntette ki magát.

Még csak 10 nap telt a pesti forradalom óta, amikor 1848. március 25-én Szabolcs vármegyében kijelölték a járasonkénti mozgó nemzetőrség felállítási helyeül Nyírbátort, Kisvárdát, Nyíregyházát, Nádudvart és Nagykállót. Arról is döntés született, hogy a „nemzeti őrsereg” felállításával kapcsolatban tájékoztatni kell a lakosokat, ezért az említett településekre küldöttségeket indítottak. Mivel a Nádudvari járás igen nagy kiterjedésű volt, ezért kettéosztották Nádudvar és Nagykálló központokkal, s a Nagykállóba delegált küldöttség második szakaszának vezetésével Kállay Emánuel bízta meg. Ezzel párhuzamosan egy másik megbízást is kapott: a Nyírbátori járás mozgó nemzetőreinek kapitányaként (Nyírbátorban) feladata volt a nemzetőri szolgálathoz szükséges katonai rendszabályok elkészítése, valamint ezek előterjesztése az állandó választmány elé.²⁴

Nem sokkal később, 1848. május 22-én Szabolcs vármegye központi bizottsága egy másik feladattal is megbízta

Kállay Emánuel másodalispánt: a nemzetőri alegységek ki-képzésével, valamint – a közben megjelent miniszteri rendeletnek megfelelően – nyugdíjas katonák alkalmazásával. Ebben a feladatban Finta Márton (1791–1853) újoncozási biztos is segítette őt.²⁵

Szintén ugyanez a testület, az 1848. június 19-én megtartott ülésen felhatalmazta Kállay Emánuel – Finta Mártonnal és Ferenczy Alajossal együtt –, hogy készítse el a nemzetőrség ideiglenes szabályzatát, amelyet alapos és lelkiismeretes munkájának köszönhetően már két nap múlva be is nyújtott. A 20 pontból álló tervezet két részből állt: fegyvergyakorlati és rendőri szabályokból, amelyet a választmány azonnal elfogadott és utasításba adta, hogy a Nyíregyházán, Nagykállóban, Nádudvaron, Nyírbátorban, Kisvárdán, Püspökladányban, Újfehértón, Balkányban és Nyírbogdányban beszállásolt nemzetőr-századok előtt a tisztek olvassák fel és magyarázzák meg.²⁶

A felgyorsult események hatására a Kormányzó Választmány 1848. augusztus 7-én tartott ülésén úgy döntöttek, hogy a nemzetőri összeírásokat augusztus 21-ig mindenütt kiegészítik és befejezik. Ezenkívül Kállay Emánuel másodalispán vezetésével egy bizottság²⁷ az alkalmatlanokat felülvizsgálta és ígéretet tett, hogy a kért létszámot mindenképpen kiállítja. Szintén Kállayt bízták meg azzal, hogy az Ung megyei felsőremetei fegyvergyárral szerződést kössön 1500 darab, vágószerűen ellátott gyutacsos puska készíttetésére, amely megrendelést a vármegye segedelmi pénztárából kívántak kifizetni. Ezt a szerződést végül 1848 szeptemberében pénzhány miatt a megye visszamondta.²⁸

1848 október elején, a Délvidéken vívott szerbek elleni harcok után a román felkelők ezrei, tízezrei is fegyvert fogtak a magyar szabadságharc ellen. Az érintett megyék – Szatmár, Bereg, Máramaros – vezetői, királyi biztosai egymás után fordultak segélykérelemmel a Szabolcs megyei Bizottsághoz, katonai segítséget kérve az osztrák császári reguláris csapatok és a román felkelők ellen. Ezenkívül Szabolcs megye nemességéből, köztisztviselőiből szerveződött egy 150 fős önkéntes csapat, amelynek a parancsnoka, Várady Gábor őrnagy 44 évvel később írt visszaemlékezéséből megtudjuk, hogy az önkéntesek között „ott volt a vármegye színe-java”, többek között a család napkori ágához tartozó nagykállói Kállay Eduárd (1822–1876) is.²⁹

25 HU-MNL-SZSZBVL-IV.103. [Szabolcs Vármegye Újoncozási Küldöttségének iratai 4. doboz]

26 HU-MNL-SZSZBVL-IV.106. [Szabolcs vármegye alispánjának iratai 2. doboz]

27 E bizottság tagja volt még nagykállói Kállay Alajos (1799–?) is, akinek a fia, Kállay Ignác Ákos (1825–1890) huszártisztként vett részt a szabadságharcban.

28 Bene J.: Szabolcs i. m. 16–17.

29 Kállay Eduárd 1822. február 16-án született Napkoron nagykállói Kállay Miklós (1801–1874) Szabolcs vármegye 1849–1850 közötti alispánja és Kállay Petronella (1801–1878) gyermekeként. Anyai nagyapja Kállay János (1762–1835) Szabolcs vármegye szolgabírája volt. A szabadságharc bukása után nősült meg, 1852. április 15-én, Debrecenben feleségül vette revisnyei Reviczky Izabellát (1832–?). 1876. június 5-én hunyt el Nagykállóban, s három nap múlva helyezték örök nyugalomra a nagykállói temetőben.

20 Vásárhely és Vidéke, 1887. január 6. 2.

21 Vásárhely és Vidéke, 1887. január 6. 2.

22 Reiszig E. – Borovszky S.: Szabolcs vármegye i. m. 542–543.

23 Bene János: Szabolcs a honvédelemért 1848–49-ben. In: Szabolcsi honvédek a szabadságharcban (1848–1849). Szerk. Bene János. (Jósa András Múzeum Kiadványai 45.) Nyíregyháza 1998. 9.

24 HU-MNL-SZSZBVL-IV.102. [Szabolcs Vármegye Központi Bizottságának iratai] 1. köt. 1848. március 25.]

Nem sokkal később döntés született a szabolcsi szabadcsapat útnak indításáról, ami Kállay Emánuel nemzetőrparancsnok jelentése alapján 1848. november 8-án meg is történt.³⁰ A megyei Honvédelmi Bizottmány 1848. december 14-én arra kérte a hadügyminisztériumot, hogy a megye összes nemzetőrnek parancsnokává Kállay Emánuel nevezze ki. A hivatalos kinevezés megérkezéséig Kállayt megbízták a megyei három zászlóalj irányításával.³¹

Az északi országrészen jelentkező katonai veszély fenyegette Szabolcs vármegye területét is, ezért a megyei Honvédelmi bizottmány a Tisza vonalának megerősítésére Kállay Emánuel vezetésével kirendelte a Nyírbátorban felállított 2. nemzetőrzászlóaljat, amely 1848. december 17-én Nyíregyházára érkezett.³² Két nappal korábban azonban a településen kitört a kolera, aminek következtében a hónap végéig 77 haláleset történt. Valószínű, hogy a 2. nemzetőrzászlóalj katonái Nyíregyházán is kaptak fertőzést, ugyanis Kállay Emánuel polgári biztosként a december 28-án kelt levelében intézkedett a város előljárói felé a Rakamazon megbetegedett nemzetőrök nyíregyházi befogadásáról, elszállásolásáról, valamint fogatok biztosításáról hazaszállításuk céljából. A 2. nemzetőrzászlóalj végül december 27-én hagyta el a megyét és Sárospatakra vonult.³³

Pest-Buda császári kézre kerülése után, 1849. január 16-án Kállay Emánuel megbízást kapott Zoltán Mihállyal együtt, hogy Szabolcs vármegyében állítsanak fel egy száguldólovas-csapatot.³⁴ A vármegye levéltárában őrzött, szervezőmunkájukról készült számadások is ettől kezdve kísérhetők figyelemmel. A két neves megyei személyiség parancsnoki és őrnagyi kinevezésére már január első felében sor került, amiről a Szabolcs megyei száguldólovas-csapat törzstábla jegyzéke is tanúskodik.³⁵ Kállay Emánuel és Zoltán Mihály őrnagyok a megyei honvédelmi bizottmány támogatásával, a megyei kormánybiztos tekintélyének, segítő szándékának igénybevételével hajtották végre a lovascsapat felszerelését, a legénység toborzását, illetve a tisztikar kiválogatását. Zoltán 1849. április 18-án, Sényőn készült számadása szerint 150 fős csapatot szerelt föl, míg Kállay parancsnoksága alatt két század jött létre, amely megfelelt egy regulárisan szervezett lovas osztálynak. Kállay Emánuel számvevőjének, Lázár János főhadnagynak 1849. március 27-én, Polgáron készített számadása szerint a csapat részére 125 db lovat vásároltak 10 600 pengő forint értékben. A két csapat részére vásárolt lovak száma összesen 261 volt, de létszámuk ennél jóval több lehetett, mert nem ismerjük a saját vagy felajánlott lovakkal

beállók számát. Végül a szabolcsi lovascsapat felállítása 1849 március végén befejeződött.³⁶

Szervezetét tekintve a három század lovasság a két parancsnok alárendeltségében működött: Kállay Emánuel őrnagy alatt kettő, míg Zoltán Mihály őrnagy vezetésével egy század képezte a szabolcsi gyalogos nemzetőrök kiváltására tervezett mozgó nemzetőrséget. Annak ellenére, hogy felszerelésük állami erőforrásokból valósult meg, a csapat megyei alárendeltségben maradt. Kállay és Zoltán külön-külön szervezte csapatát – előbbi zöld pántlikával látta el lovasait, míg utóbbi csapata veres sapkát viselt.³⁷ A Kállay-féle lovas osztály a IX. hadtestben, mindvégig a Lázár Vilmos-féle dandárban, majd hadosztályban látta el feladatát. Mivel Kállay alispáni közjogi feladatai miatt nem hagyhatta el a megyét, így lovas osztálya parancsnokságát az első századparancsnoka, a nyíregyházi Maurer Károly százados vette át, és képezte lovasságát az ungi lovaszázaddal együtt Lázár Vilmos alakulatának.³⁸ Az ungi lovasoktól a már korábban említett ruházatuk különböztette meg őket: ez a „huszár osztály, inges, gatyás, zölddel szegett fejér szűrös, kalaposcsapat, kalapján zöld szalaggal” ruhadarabokkal rendelkezett.

Kállay Emánuel a szabadságharc során másodalispánként polgári biztos feladatot is ellátott több alkalommal, és első sorban a nemzetőrség szervezése, irányítása terén kapott biztos hatáskörrel járó feladatokat, ennek ellenére a szabadságharc bukása után a felelősségre vonást elkerülte, elítélésére nem került sor.³⁹ Az 1850-es években kállósemjéni birtokán gazdálkodott, de folyamatos összeköttetésben állt a magyar emigrációval. Mint Kossuth Lajos híve, buzgó tevékenységet fejtett ki, különösen az olaszországi Magyar Légiónhoz igyekvő hazafiak támogatása körül.⁴⁰ Nagy szerepe volt 1859-ben a Garibaldi-féle betörést elősegítő titkos szervezkedésben is, amely azonban a villafrancai fegyverszünet következtében meghiúsult.⁴¹ Az 1861. évi rövid alkotmányos időszakban, a Szabolcs megyei önkormányzat visszaállítását szolgáló tisztújító közgyűlésen 1861. január 28-án Kállay Emánuel újra Szabolcs vármegye másodalispánjává választották, és csakhamar a térség egyik vezéralakjává vált. Ekkor hívták életre a Szabolcsi Honvéd Segélyező Egyeletet is, amelynek ő lett az elnöke. Ebben a megbízással vállalta, hogy segíti a szabadságharc miatt nehéz helyzetbe került honvédeket és családtagjait. Ez volt Szabolcs vármegye első olyan társadalmi egyesülete, amely megyei hatókörrel rendelkezett, a volt honvédek pedig a megye minden településéről jogosultak voltak a szervezet tagjává válni.⁴² Az országgyűlés feloszlása után azonban a megyei önállóság ismét megszűnt, ezért Kállay Emánuel újra visszavonult kállósemjéni birtokára, de 1863–64-ben a

30 HU-MNL-SZSZBVL-IV.106. [Szabolcs vármegye alispánjának iratai 1849: 226. 6. tétel, 1848. november 19.]

31 Bene J.: Szabolcs i. m. 23.

32 HU-MNL-SZSZBVL-V.52. [Nyíregyháza Községtanácsának iratai. 3/222. 1848.: 47. december 28.]

33 Tóth Sándor: Nyíregyháza városa az 1848–49-es forradalom és szabadságharc időszakában. Nyíregyháza 1998. 57.

34 Bene J.: Szabolcs i. m. 24.

35 HU-MNL-SZSZBVL-IV.108. [Szabolcs Vármegye Hadipénztárának iratai 2. doboz 5: 1849]

36 HU-MNL-SZSZBVL-IV.102. [Szabolcs Vármegye Központi Bizottmányának iratai 14. doboz 49. cs. 81.]

37 Tóth Sándor: „Koszorút a hősnek sírhalmára”. Nyíregyháza 1999. 57.

38 Matolay Etele: Visszaemlékezéseim honvéd életemre. [Sátoraljaiúj hely] Sátoralja-Ujhely 1883. 82.

39 Tóth S.: „Koszorút a hősnek” i. m. 90.

40 Az olaszországi Magyar Légión tagja volt a nagykállói Kállay család orosi ágához tartozó Kállay Ignác (1830–?) is.

41 Reiszig E. – Borovszky S.: Szabolcs vármegye i. m. 542–543.

42 HU-MNL-SZSZBVL-V.51. Nyíregyháza Mezőváros Közgyűlésének iratai 42/1861.

Felső-Tisza-vidéki Gazdasági Egylet segélyező bizottmánya elnökeként, a „szükséggel küzdő honvédek számára begyűjtött pénz” kezelőjeként sokat tett a vidék éhezőinek megsegítése érdekében, s egyik alapító tagja, később pedig elnöke volt a Szabolcs megyei Kórház Egyletnek is.⁴³

A kiegyezés után, 1869-ben a nyírbátori kerületben a Tisza Kálmán vezette Balközép Párt színeiben ellenzéki programmal országgyűlési képviselővé választották. Három évig képviselte választókerülete érdekeit, majd 1872-ben végleg visszavonult a politikától, és ezt követően egyetlen hivatalt vagy mandátumot sem vállalt. Külön érdekesség vele kapcsolatban, hogy – a nyíregyházi múzeum alapítója, a régészként és orvosként is jeles szakember – dr. Jósa András (1834–1918) orvosi jó hírét a rajta végrehajtott sikeres sérvműtete alapozta meg.⁴⁴ Kállay Emánuel végül 1886. december 29-én, 72 éves korában hunyt el a Máramaros vármegyei Nagybányán. Temetésére 1887. január 1-jén került sor a nagybányai római katolikus sírkertben.⁴⁵

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc bukását követően, de még jóval a kiegyezés után is a nagykállói Kállay család legtöbb tagja függetlenségi érzelmű maradt és az ország szuverenitásának megőrzéséért dolgozott. Ha megvizsgáljuk a '48-as honvédsereg Szabolcs megyei tisztjeinek származási, nemzetiségi, foglalkozás szerinti összetételét, akkor láthatjuk, hogy nagyobb részük nemesi eredetű volt, ezen belül is a megyében törzsökös birtokos köznemességből származott. E családok közül a nagykállói Kállayak adták a legtöbb személyt, szám szerint öt honvédtisztet a szabadságharcnak.⁴⁶

A történelemben – így 1848–49-ben is – a nagykállói Kállay család napkori ágának tagjai mindvégig a hazafias elkötelezettség és a hazaszeretet legmagasabb szintű képviselői voltak.

43 Szilágyi László: Ki legyen a képviselő? Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 35. (2000) 419.

44 Harsányi Gézáné: Nagykálló porában – Dr. Jósa András nyomában. In: Jósa András Múzeum Évkönyve 50. Nyíregyháza 2008. 478.

45 Vásárhely és Vidéke, 1887. január 6. 2.

46 Szabolcs vármegyében az Apagyiak 4, a Hunyadyak 3, a Jármayak 4, a Szunyoghok 3, a Vay-család köznemesi és grófi ága 4 honvédtisztet adott a szabadságharcnak.